

VÁNDORÉVEK

Karácsony Benő 1888. szeptember 7-én született Gyulafehérvárott. Ekkor még Klärmann Bernátnak hívták. Apja, Klärmann József, szabó: Benő a mesterségét művész módjára folytató embertől leshette el legelőször az alkotás iránti megszállottságot, s a polgári lét szabályainak gúnyos semmibevételét: „...apja túlzásba vitte a pénzzel szemben való közönyét. Még ravasz és rosszhiszemű adósaira is büszke pillantást vetett, ha meglátta rajtuk a hitelbe elvitt ruhák kifogástalan szabását. Büszke volt rá, hogy a város minden rendesen öltözködő embere félig-meddig az ő alkotása volt. Napszitta, garasos külsejű ügyvédi írkokokból, cingár iparosokból, farolva járó tanítókból, görbe gerincű kereskedőkből kellemes külsejű urakat varázsolt, eltüntetve testi silányságuk és lomposságuk minden áruló vonalát. És e seregszemle alatt aligha jutott eszébe, hogy sem munkájának, sem a drága ruhaanyagának nem kapta meg az árát, s nem is igen fogja megkapni soha.”

Az anyja, belefáradva a hitelek ellen indított kilátástalan küzdelembe, azon a véleményen volt, hogy „csak művészek és bolondok tudnak ilyen légiesen könnyelműek lenni...”

Szemmérték után, a művészetére büszke, híres, de élhetetlen szabómester, akinek a város fele előkelősége, „maga a polgármester is adósa maradt a szövet és a varratás árával.”

Az apa felelőtlen, ugyanakkor viszont vidám és üdítően szertelen életvitele, s az ezzel minduntalan szembeszegülő, inkább a józan számításra hagyatkozó anya rendteremtő igyekezete szolgáltatja tehát a hátteret a Klärmann-gyerekek felnövekedéséhez és iskolába járásához.

A kis Klärmann eleinte szorgalmas tanuló, a gyulafehérvári izraelita elemi népiskolát még jó eredménnyel végzi el.

Következő tanintézményében azonban, a Gyulafehérvári Római Katolikus Főgimnáziumban, ahová 1898-ban iratkozott be, már kevésbé jeleskedik: a bukások és a javítóvizsgák egyenetlen útjára téved.

Kiváltképp furcsa az a tény, hogy még természetrajzból és magyarból is sokszor csupán „elégéses” osztályzat található a bizonyítványában, hiszen lelkes természetrajongása és átlagon felüli stilisztikai érzéke későbbi műveiben mindenkor megmutatkozik.

Igazi sikereket csak a hivatalos tanrend szigorú keretein kívül, az önképzőköri felolvasások szabadabb szellemű összejöveletein tudott elérni. Egy ilyen alkalommal találkozhatott először a „közönséggel” is, amelyben sohasem kellett csalódnia aztán:

„Első művem a gyulafehérvári gimnázium önképzőkörében olvastam fel. Alig fogtam hozzá, a fiúk röhögni kezdtek. Elsápadtam, ijedten és elcsukló hangon olvastam tovább és nem mertem feltekinteni. Abban reménykedtem, hogy a hatodik oldalon, ahol azok a férfias és nemes mondatok vannak, meg az az idézet Az ember tragédiájából, ott mégis látni fogják, hogy készültem egy kicsit az írásból s akkor abbahagyják szívszaggató vihogásukat. De nem hagyták abba. A fülem bánatpírban égett. A torkom befagyott. Inni szerettem volna az előttem álló pohárból. Nem mertem. Hátha ezért is röhögni fognak. Csak már vége lenne ennek a szégyennek, gondoltam. Még csak két oldal, már csak egy s leszállhatok az emelvénnyről és futólépésben eltűnhetek a megsemmisülésbe. Felállottam, összeszedtem gyászos irkalapjaimat, letámolyogtam az emelvénnyről. Vad ordítózás vett körül. Rémulten kaptam fel a fejem. Az arcok lelkesen ragyogtak felém. Ünnepeltek. Nem csúfolódásból, hanem műélvezetből röhögtek.”

Az érettségije szintén problémás volt: Valamilyen diákos csínytevés miatt először nem engedélyezték számára, s így szeptemberben pótvizsgát kellett tennie.

A középiskolai évek után a nagyváradi Jogakadémián való továbbtanulás lehetőségét választotta.

Apja, Klärmann József hirtelen, nem teljesen váratlanul tönkrement, csődöt jelentett, így a fia tanulmányainak támogatását szolgáló pénzt sem tudta többé előteremteni.

Bernátnak, aki addig többé-kevésbé eltartott volt, egyszerre önfenntartóvá kellett válnia. Megkezdett jogi tanulmányaira hagyatkozva ügyvédi irodákban gyakornokoskodott.

És az újságírás mellett is elkötelezte magát.

Karácsony végül egy merész hangvételő, alkalomadtán a köztisztviselőnek örvendő tekintélyeket is bátran megtámadó vidéki lapocska, a Gyulafehérvári Hírlap munkatársának szegődött.

A Gyulafehérvári Hírlap nemcsak újságíróként alkalmazta Klärmann Bernátot, hanem szépíróként is igényt tartott rá, s a kezdő novellista irodalmi próbálkozásainak is teret adott.

Életébe a világháború kitörése hozott fordulatot.

Behívása után hamarosan a frontra vezényelték..

Harctéri élményeit később a műveiben felidézi, a Napos oldalban is, de az igazán nyers és riasztó tényeket képtelen volt megírni.

CSALÓKA BIZTONSÁG

Karácsony a világháború végén épségben hazaérkezett, s a frontok pokla után kisvártatva a polgári jólét küszöbén találta magát.

Ezt a változást Kolozsvár hozta meg számára.

A világegyéből megtérve Kolozsvárra költözött, sikeresen befejezte tanulmányait, ügyvédi diplomát szerzett, másrészt családot alapított, azt az asszonyt vette feleségül, aki a háború idején önkéntes ápolónőként dolgozott a temesvári kórházban, akkor, amikor ő sebesülten feküdt ott.

Karácsony, mint ifjú férj, végre otthonra talált s felesége családjába bekerülve szívélyes rokonságra lelt.

Családi életének békéjéből kitekintve azonban sehogy sem tudott megszabadulni attól az érzéstől, hogy kallódásának évei közben valami végképp és helyrehozhatatlanul félresiklott az életében.

Az első világháborút végigharcolta a túlélés reménye nélkül, de túlélte és harmincnégy évesen végre eljutott oda, ahol már jóval a háború előtt lennie kellett volna.

És már közelgett az újabb háború és a zsidótörvények...

A talajvesztettség érzése elég tipikusnak mondható akkoriban

Mert minden ember életében, aki megjárta az első világháború hadszíntereit, törést jelentett ez a borzalmas élménysorozat, és ez a gondolkodásukban is megmutatkozott: az elkallódottság érzésének kifejezése, s a kiégettség lelki tüneteinek ábrázolása - vagyis az „elveszett generáció” világméretű megörökítése.

Karácsony Benő helyzete Erdélyben kétszeresen rossz volt: „Erdélyben élt, a román királyság idején, kettős kisebbségben. A román uralkodó osztály szemében magyar volt. A magyar kisebbség számára zsidó.”

Ebben a többszörös látens fenyegetettséget tartalmazó létszituációban kellett volna Karácsonynak megvalósítania önmagát.

Egyre visszahúzódóbbá váló természete mellett ezek a külső meghatározottságok is hozzájárultak ahhoz, hogy előszeretettel helyezkedett a kívülálló szemlélődés állapotába – és ez jellemzi A Napos oldal főszereplőjét, Felméri Kázmért is.

Karácsony az élet csaknem valamennyi területén már-már professzionális kívülálló volt:

Az ügyvédek kasztjában például kezdettől fogva idegenül érezte magát.

Karácsony Benő, a kolozsvári ügyvéd alig titkolt kedvetlenséggel üzte tanult foglalkozását.

Mint író sem igyekezett mérvadó szerepre szert tenni, beérte azzal, hogy írásai rendszeresen napvilágot láthattak, s hogy darabjai színpadra kerülhettek.

Nem személye, hanem alkotásai által volt jelen az irodalmi életben: két színdarabja, kötetnyi novellája és öt regénye által, amelyek tartózkodó viselkedése ellenére is a kultúra rangos műhelyeibe vezették el.

Darabjait a Kolozsvári Magyar Színház adta elő, könyveit Romániában az Erdélyi Szépművészeti Céh, Magyarországon a Révai könyvkiadó gondozta, s kötetbe még nem rendezett novelláit olyan folyóiratok közölték, mint a Napkelet, a Pásztortűz vagy az Erdélyi Helikon.

Karácsony tudatosan vállalta kívülálló szerepét, ezért nem is vált széles körben ismertté, holott kiváló író volt.

De mégsem egy magának való, rideg és komor ember volt. Kortársai úgy emlékeznek, hogy az író fizikai lény, testalkata is egyfajta csendes derűt sugárzott. Mindig ... »tömszin« mosolygott.

Ezekből a sorokból világosan kitűnik, ezt a visszahúzó embert nagyon lehetett tisztelni, becsülni és szeretni. Ez annak ellenére is így volt, hogy Karácsony nem számított barátkozó típusnak. – Ezeket a tulajdonságait ruházta rá Felméri Kázmér. Erről Karácsony Benő így írt: „Nem vagyok társas lény.”

Karácsony, csakúgy, mint Felméri, mély humorú, ösztönös tréfáló kedvű, könnyed, de telibe sújtó gúnyolódó, aki megveti a rosszat, a hazugságot, az erkölcstelenséget, az aljasságot. Emellett rendíthetetlenül hitt az igaz emberben és a valóban emberiben.

Élete meghatározó fontosságú színterei, amelyek művészetében is középponti jelentőségű motívumokká válnak: a természet, a család és az otthon.

Rajongva beszélt kolozsvári négyholdas fáskestéről, s a természettel ott kialakított „szívélyes és korrekt” viszonyáról; és meghatott szeretettel a fiáról.

A zsidótörvények azonban durván beleavatkoztak Karácsony békés életébe.

1941-től neki is fel kellett hagynia kenyérkereső foglalkozásával, az ügyvédi tevékenységgel. Ekkor eluralkodott rajta az érzés, hogy most – úgy, mint az első világháborúban, megint nem ő volt az ura a sorsának, s újra, a végsőkéig kiszolgáltatottá vált ő is, és a családja is.

A VÉGSŐ MEGPRÓBÁLTATÁS

Rossz előérzeteit 1940-ben így fogalmazta meg: „Ma undorral olvastam egyik helyi lapban, hogy a pesti könyvnapon az egyetlen zsidó voltam. Úgy hatott, mintha azt írta volna: az utolsó zsidó!”

Karácsony és felesége a sanda célzások és a belőlük kibontakozó otromba támadások idején azt a tanácsot adták fiuknak, amit ő meg is fogadott, hogy térjen át a református hitre.

Karácsony, miként felesége is, kitartott az izraelita hit mellett, attól viszont mereven elzárkózott, hogy csatlakozzon azokhoz a kezdeményezésekhez, amelyek választ kívántak adni az antiszemita hangulatkeltésekre. 1942-ben a kolozsvári neológ főrabbi arra szólította fel Karácsony Benőt, hogy szakítson magyar irodalmi kapcsolataival és deklarálja magát zsidó írónak, hiszen a magyarok megtagadták őt és nem tartják magyarnak.

Karácsony Benő azt felelte a főrabbinak, hogy a zsidó nacionalizmust sem értékeli többre, mint a magyart: mindkettő egy töből fakad: embertelenségből és ostobaságból. Hogy ki milyen nemzethez tartozónak érzi magát, saját maga dönti el s mert a magyar fasiszták és nacionalisták antiszemitizmust hirdetnek, azért ő nem tagadja meg Kossuth, Rákóczi, Petőfi és Ady népét. Mint ahogyan ezzel nem tagadja meg vagy el zsidó származását sem.

„Nem vagyok zsidó író, hanem író vagyok, aki történetesen zsidó.”

Karácsony még a válságos időkben is az árnyalt véleményalkotás pártján állott, akkor is, amikor már a feketén vagy fehéren nyilatkozás élte divatját. Ezt a lelki tartást azonban mind nehezebb volt megőriznie. A kiszolgáltatottság tudata, s a környezetéből való kirekesztődésnek az elviselése rettenetes teher volt a számára.

Ráadásul a családját imádó ember volt, az értük való aggodás a folytonos fenyegetettség érzését jelentette számára.

Legfőbb gondja - egészen a deportálásig - az volt, hogy a budapesti műegyetemen tanuló fiának (akit miután a legkiválóbb diákok egyikének ismertek el, a zsidótörvények ellenére sem távolítottak el az egyetemről) pénzt küldhessen és feleségét megfelelő orvosi ellátásban részesíthesse.

Lelki egyensúlya, amely amúgy is inkább csak látszat volt, 1944 májusában borult fel végérvényesen, amikor a gettóba került. Miután a csendőrök elhurcolták, a teljes apátia állapotába zuhant. Ettől fogva olyannyira eltöltötte a reménytelenség érzete, hogy már a segítségnyújtás szándéka iránt is közömbös maradt. (Dr. Járosi Béla evangélikus lelkész mindent megtett kiszabadítása érdekében.)

Egy ismerőse így ír erről: „Karácsony Benővel utoljára 1944-ben voltunk naponta együtt a kolozsvári gettóban, ahová családja nélkül érkezett. Súlyos beteg feleségét még sikerült az itteni kórházban elhelyeznie,

ahol pár hét múlva elhunyt. De ő erről már nem tudhatott, sem arról, hogy fiát, Potykót megölték a nyilasok. Milyen boldogan mesélte nekünk, hogy Potykó kitűnő eredménnyel végezte el a műegyetemet. És ez azért volt különös teljesítmény, mert fia az előnyomuló fasizmus elől menekülve, négy különböző főváros egyetemén egy-egy évet végezve, egyetlen évet sem veszítve, szerezte meg diplomáját. Ami Karácsony Benő hagyatékát illeti: még a gettóban történt, hogy egy nap hívták Karácsonyt a szögesdrót-kerítéshez, ahol már várt reá Wass Albert. »Hol vannak a kézírataid?« - kérdezte. Erre Karácsony Benő keserű tekintettel végigmérte őt, és válasz nélkül otthagyta...”

A felszabadulás után jártam a kórházban, ahol értesültem felesége haláláról, és voltam az Ady Endre 3. sz. alatti házában is, ahonnan annak idején elhurcolták, de a beköltözött új lakók nem tudtak hátrahagyott írásairól, sem a padláson maradt dolgairól semmit.”

Karácsonyt Auschwitzban érte el a végzete - az a végzet, amely különböző alkalmakkor és különböző alakváltozatokban ugyan, de már régóta, mondhatni folytonosan kerülgette, s az elveszettség érzetétől a fizikai megsemmisüléstől való reális félelemig juttatta el.

Végső megpróbáltatásai közben egyedül az a tudat vigasztalhatta, hogy legalább szerettei életben és biztonságban vannak - felesége a kolozsvári kórházban, fia pedig valahol Pesten, friss diplomás építészmérnökként ugyan, de bujkálásra kényszerülve. Talán jó, hogy ezt hitte, a valóság azonban sokkal szörnyűbb volt. Klärmann Terézt 1944. júl. 9-én érte utol a halál. Előbb idegrendszerre roppant össze az üldöztetések légkörében, s később testét is elemésztette a szenvedés. Fia, Klärmann Ferenc 1944-ben, Pesten szenvedett mártírhalált. Klärmann Ferencet, a nemrégiben végzett építészt, munkaszolgálatban egy omladozó falhoz küldték a nyilasok, s ráparancsoltak, hogy ásson. A fal összedőlt, s a törmelék maga alá temette, s összezúzta Ferencet.

Salamon László találkozott vele utoljára: „Utoljára futólag Auschwitzban találkoztam vele. Csíkos rabruhában, egy barakk falának dőlt a tikkasztó napsütésben. Nagyon »megörültem«, hogy életben látom, hangosan üdvözöltem. Amikor banális szavakkal hogyléte felől érdeklődtem, tétova tekintetű szemét rámszegezte és így szólt: - **Készülök megírni az Árnyékos oldalt.**

Soha többé nem láttam viszont.”

Erőszak, értelmetlen és képtelen erőszak oltotta ki Karácsony Benő és családja életét. Vezér Erzsébet mutat rá az ebben a tényben rejlő mélységes abszurditásra: „Szörnyű grimasza a sorsnak: a legnemesebb emberség melegsavú hirdetője a legembertelenebb kegyetlenséggel pusztult el a fasiszták koncentrációs táborában.”

Az utókor alig tudott valamit Karácsony Benő személyes tragédiáinak sorozatáról, aki ekképp olyan íróvá vált, akinek költött történeteit sokkal jobban ismerik, mint saját, egyetlen és megismételhetetlen történetét. Pedig a hányódásairól és hányattatásairól alkotott viszonylagosan pontos kép mindenkit hozzásegítene a műveiben felbukkanó hangulatok és témák alaposabb megértéséhez. Életútjának ismeretében ugyanis kevésbé lepődhetnénk meg akkor, amikor olyan sorokat olvashatunk tőle, mint amelyek a Napos oldal legvégén találhatók: „Öröme és egyszerűsége születtünk. De rigolyáknak, szörös szenvedélyeknek és vad gondolatoknak lettünk a gályarabjai. Szemfényvesztők játszanak velünk, és mi kullogunk, torlódunk átkozott furulyájuk után, amely ostobán ravasz dallamával a vízbe csalogat, hogy ott szépen megnyuvadjunk. Baj van még velünk, nem ismerjük még fel a furulya hamisságát, és a sima tükör alatt a víz fullasztó mélységét...”

ÉLETÚT - röviden

VÁNDORÉVEK

Karácsony Benő 1888. szeptember 7-én született Gyulaféheváron, eredeti neve Klärmann Bernát volt. Apja, Klärmann József szabómester volt, aki nem törődött a pénzzel, inkább a mesterségét tartotta fontosnak: „...apja túlzásba vitte a pénzzel szemben való közönyét. Még ravasz és rosszhiszemű adósaira is büszke pillantást vetett, ha meglátta rajtuk a hitelbe elvitt ruhák kifogástalan szabását...”

Anyja ezzel szemben felelősségteljesebb volt, és úgy gondolta, hogy férje könnyelműsége művészi lelkületből vagy egyszerű bolondságból fakad. A család anyagi nehézségei ellenére Karácsony Benő tanulmányait a gyulaféhevári izraelita népiskolában kezdte, majd 1898-ban beiratkozott a Gyulaféhevári

Római Katolikus Főgimnáziumba. Bár kezdetben jól tanult, később gyakran bukásra állt, még magyarból és természetrajzból is.

Az önképzőkörben találta meg az igazi sikerélményét, ahol először olvasta fel írását:

„Első művem a gyulafehérvári gimnázium önképzőkörében olvastam fel. Alig fogtam hozzá, a fiúk röhögni kezdtek. Elsápadtam, ijedten és elcsukló hangon olvastam tovább és nem mertem feltekinteni... Ünnepeltek. Nem csúfolódásból, hanem műélvezetből röhögtek.”

Érettségije sem volt zökkenőmentes: egy csínytevés miatt először nem engedték vizsgázni, így csak szeptemberben érettségizhetett le. Ezt követően a nagyváradi Jogakadémiára ment, de apja csődje miatt nehezen tudta befejezni tanulmányait. Ügyvédjelöltként dolgozott és újságíró lett a Gyulafehérvári Hírlapnál, amely nemcsak újságíróként, hanem íróként is lehetőséget adott neki.

A világháború azonban közbeszólt: behívták katonának, és a fronton kellett harcolnia. Harctéri élményeiről később sok művében írt, például a Napos oldalban is, de a háború legrettenetesebb részleteit nem tudta papírra vetni.

CSALÓKA BIZTONSÁG

A háború után épségben hazatért és Kolozsvárra költözött, ahol befejezte tanulmányait és ügyvédi diplomát szerzett. Feleségül vette azt az asszonyt, aki a háborúban ápolónőként gondoskodott róla. Bár családi életében megtalálta a nyugalmat, egyre inkább úgy érezte, hogy valami félresiklott az életében.

Bár végigharcolta az első világháborút, mégis túlélte, és harmincnégy évesen ott tartott, ahol már évekkorábban lennie kellett volna. Mindeközben egy újabb háború és a zsidótörvények árnyéka vetült rá.

Erdélyi magyarként és zsidóként különösen nehéz helyzetben volt:

„Erdélyben élt, a román királyság idején, kettős kisebbségben. A román uralkodó osztály szemében magyar volt. A magyar kisebbség számára zsidó.”

Egyre inkább kívülállónak érezte magát. Ügyvédként nem szerette a szakmáját, íróként sem törekedett nagy hírnévre, inkább a műveivel akart jelen lenni az irodalomban. Könyveit neves kiadók jelentették meg.

Bár visszahúzódó ember volt, mégis sokan szerették. Ahogy egyik kortársa emlékezett rá:

„Mindig tömzsín mosolygott.”

Az igazság, becsület és humor embere volt, aki elutasította a hazugságot és az erkölcstelenséget. Fontos volt számára a természet, a család és az otthon. De 1941-től a zsidótörvények miatt abba kellett hagynia ügyvédi hivatását, és egyre inkább úgy érezte, hogy elveszíti az irányítást a saját sorsa felett.

A VÉGSŐ MEGPRÓBÁLTATÁS

1940-ben rossz előérzet fogta el:

„Ma undorral olvastam egyik helyi lapban, hogy a pesti könyvnapon az egyetlen zsidó voltam. Úgy hatott, mintha azt írta volna: az utolsó zsidó!”

Fia – a szülők tanácsára – áttért a református hitre, de Karácsony Benő és felesége kitartott az izraelita vallás mellett. Amikor a főrabbi felszólította, hogy határolódjon el a magyar irodalomtól, ő így válaszolt:

„Hogy ki milyen nemzethez tartozónak érzi magát, saját maga dönti el... A magyar fasiszták és nacionalisták antiszemitizmust hirdetnek, de azért én nem tagadom meg Kossuth, Rákóczi, Petőfi és Ady népét.”

1944 májusában a kolozsvári gettóba hurcolták. Ekkor a teljes reménytelenség uralkodott el rajta, nem akart vagy nem tudott küzdeni a szabadulásért. Egy ismerőse így emlékezett rá:

„Karácsony Benővel utoljára 1944-ben voltunk naponta együtt a kolozsvári gettóban, ahová családja nélkül érkezett. Súlyos beteg feleségét még sikerült az itteni kórházban elhelyeznie, ahol pár hét múlva elhunyt. De ő erről már nem tudhatott, sem arról, hogy fiát, Potykot megölték a nyilasok.”

Wass Albert a gettó kerítéséhez hívta és megkérdezte tőle, hol vannak a kézíratai. Karácsony keserűen nézett rá, majd válasz nélkül otthagya.

Auschwitzba deportálták, ahol meghalt. Egy utolsó találkozás során ezt mondta: „Készülök megírni az Árnyékos oldalt.”

Nem érhetette meg a felszabadulást. Felesége és fia sem élte túl a háborút.

A legnagyobb tragédia az volt (amiről szerencsére ő nem szerzett tudomást), hogy nemcsak őt, hanem egész családját elpusztították. Felesége 1944 júliusában halt meg kórházban, fiát pedig a nyilas munkaszolgálatosok ölték meg.

„Szörnyű grimasza a sorsnak: a legnemesebb emberség melegsavú hirdetője a legembertelenebb kegyetlenséggel pusztult el a fasiszták koncentrációs táborában.”

Karácsony Benő műveit sokan ismerik, de személyes tragédiája sokáig háttérbe szorult. Pedig a személyes sorsa segít megérteni azt a gondolatot, amellyel a *Napos oldal* zárul:

„Baj van még velünk, nem ismerjük még fel a furulya hamisságát, és a sima tükör alatt a víz fullasztó mélységét...”

ÉLETMŰ: színpadi művek, novellák, regények

A Felméri-regények: *Napos oldal* (1936), *A megnyugvás ösvényein* (1946)

Karácsony Benő ***Napos oldal*** című regénye a két világháború közötti erdélyi irodalom egyik kiemelkedő alkotása. A történet középpontjában **Felméri Kázmér** áll, aki édesapja, a molnár halála után visszatér szülőfalujába, hogy átvegye a családi vízimalom irányítását.

***Napos oldal* (1936)**

A *Napos oldal* Karácsony Benő legismertebb és legszemélyesebb hangú regénye, amely az 1930-as évek Erdélyében játszódik. A főhős, Felméri Kázmér, egy érzékeny, ironikus, művészi hajlamú fiatalember, aki a város nyüzsgését elhagyva vidékre, apja vízimalmába tér vissza, miután elveszti állását. A bevezető fejezetekben megismerkedünk a főhőssel, barátaival (Tömzsi, Fapofa, Lólábú), a munkanélküliség, szegénység és kiábrándultság állapotában sodródó fiatalok világával. A történet elején még az abszurd humor és a városi élet groteszk képei dominálnak.

A regény központi gondolata az, hogy az élet értelme nem a társadalmi sikerben vagy a vagyonban rejlik, hanem az egyszerű, hétköznapi örömök, az emberi kapcsolatok és a természet közelsége révén lelhető fel. Kázmér a regény során belső fejlődésen megy keresztül: a városi bohém szerepből egy felelősségteljesebb, a közösséghez kapcsolódó életformát választ, miközben megőrzi iróniáját és kívülállását. A történet gyakran mutat groteszk, szatirikus elemeket, mégis átszővi egy finom humanizmus és életigenlés.

A cím értelmezése – „Napos oldal” - A cím többértelmű:

Konkrétan: a malom egyik oldala, ahová besüt a nap – az élet „naposabbik” oldala.

Átvitt értelemben: a remény, derű, életigenlés kifejezése a legsötétebb helyzetek közepette is. A „napos oldal” tehát egyszerre jelentheti az élet napfényesebb, vidámabb, pozitívabb oldalát, valamint azokat a pillanatokat, amelyekben az ember rálel a boldogságra, akár a legsötétebb helyzetek közepette is.

Ironikus értelmezés: a főhős gyakran kilátástalan, szegény, magányos helyzetekben találja meg a „napos oldalt” – például egy kemény puliszkadarabbal való játékban. A főhős gyakran nélkülöz, megaláztatások érik, mégis humorral, szeretettel éli meg az életét. Az „napos oldal”-a tehát nem a körülményektől, hanem a szemlélettől függ.

A *Napos oldal* világában **Felméri művész**, aki a szokványos érvényesülési pályákról letérve, az alkotás vágyával megfertőzve csavarog át az életen. Kreativitása szinte minden esetben nonkonformizmussal párosul. (**Késései a gyárból a darazsak miatt**, kirúgása a Fedőcserép- és Alagsóművek-ből, szellemes párbeszéde Sram úrral az élet értelméről és a munkahelyi szabályokról, a pap helyett elmondott beszéde a templomban, stb.)

Felméri ugyanakkor hangsúlyozottan **gyarló és esendő teremtmény** - és éppen ennek köszönhetően **emberi és természetes**. **Lusta és nemtörődöm, léha és közönyös**, s legfőképpen: gúnyos és csúfondáros szellem, aki **mindig kész a tréfára**. A szembeszökő tulajdonságai ellenére **azonban mélyen érző lélek**, még ha ezt titkolni igyekszik is.

Felméri szemtelenül felelőtlen - s így meglehetősen terjedelmes bűnlajstromot hagy maga után a regények végén. Egy ízben, minden bűnbánat nélkül ugyan, de vallomást is tesz apró vétkeiről:

"Mint többi polgártársaim, én is rászedtem másokat, s csak arra vigyáztam, hogy azokat az erkölcsi határmezsgyéket, amelyek a megengedhető gáztetteket a meg nem engedettektől oly szigorún elválasztják, én se lépjem át. Gályám iránytű és fenékmérő műszerek nélkül csatangolt a kalandok kék vizein; ide-oda köptek a hullámok, s én gondtalanul hortyogtam hajóm fedélzetén. Egyike voltam azoknak a szabad gézengúzoknak, akik nem tartották magukat semmiféle hajózási reglamához, s egy kis kalózkodástól sem riadtak vissza, ha a szelek járása és a mások balgasága mulatságosnak ígérte a kalandot."

A Felméri-regények világában határozottan elkülönül egymástól az **"akváiumi"** (Felméri ismerősei, a szubkultúrája) és az **"akváriumon kívüli"** világ. A Napos oldal az "akváiumi" világ jellegzetességeit így mutatja be:

"Fura, kontúr nélküli, **kisvárosi figurák** nyüzsgönek regényeiben, s bár a művész jóvoltából valóban élők, mégis úgy hatnak, mint valami emberi akvárium lakói. Funkciójuk csak az akváiumban van."

A Felméri-történet "akváiumi" részei a kisvárosban kezdődnek, ahol Felméri hivatalnoki munkakört tölt be a Fedőcserép- és Alagcsőművekben. Azonban **a baráti társaság, a Felméri-kvartett** egyik csínyműve (a leghorn kakas agyonütése) miatt állás nélkül marad, s szegénység uralkodik el rajtuk.

„Tömzsi, a főcimborám, hosszú szipkás szivarral az agyarái között, Feketics (Fapofa), a gyékény színű fakukac, meg a lólábú Bodza, az elbocsátott mozihegedűs, aki mindig elpirult az örömtől, ha meglátott. Tömzsi, Feketics, Bodza meg én voltunk a híres kvartett tagjai ... A közvélemény, amely bevont bennünket vastag nyálával, pofátlan naplopóknak tartott mind a négyünket. Nem mondom, a napot néha csakugyan loptuk, de egyebet aztán igazán nem. A nagy tolvajoktól nem fértünk hozzá, hogy egyebet is lopjunk”

A baráti társaságot szoros érzelmi szálak szövik egybe.

Tömzsi: kitalált történetek, Fapofa: orosz hadifogság – légyfogdosás, Lólábú: Miss Mabel, állástalan mozihegedűs, Felméri: a nők kedvence (Miss Mabel, Dukics Anna, Patyipak-lány, Ridéliné...)

"Szótlanul, fanyarul lépegettünk. Éhesek és veszettül rosszkedvűek voltunk. Lötyögtünk az úrben, még egy koszos korlát sem volt mellettünk, amiben megkapaszkodhattunk volna."

A megélhetés napi gondjai elől egyre kevésbé tud kitérni a kvartett, s a "tagok" mókás hangulataik után lassan már dacos szeszélyeiknek is búcsút mondhatnak:

"Ott állott hát az egész banda az utcán, foglalkozás nélkül... Némán néztük magunk elé. Rothadt dologban vagyunk benne, s ha soká tart, szépen belerohadunk magunk is. A nyomor feloszlás függőleges helyzetben. A lélek is hullabűzt áraszt ilyenkor."

A kedveszegett cimborák ebben a helyzetben végül belevágnak egy kétségbeesett (Felméri TÉNYLEG annyira kétségbeesett, hogy **szerelmi szolgálatait is felajánlja Ridélinének, csak azért, hogy az megvegye számukra a fűrészgépet**) kísérletbe:

„Az óra éjfél utött. Ridéliné barátságosan rám nevetett. - Mind a négyen nagy pernahajderek, de én szívesen segíték magukon. Megköszöntem; tudtam, hogy nekem is áldozatot kell hoznom, hát meghoztam. Csak nem hagyom, hogy a banda éhen forduljon föl? Ridéliné meg volt elégedve a kedvességemmel, és másnap, éppen szállingózott az első hó, bezörgettem Fapofához: - Gyerünk, itt a gép.” (85)

Favágótársaság alapítására vállalkoznak. A kezdeti sikerek után azonban ezzel a munkával sem jutnak előrébb. A végvonaglásokról viszont Felméri már csak megkésve értesülhet - hozzá ugyanis megérkezik apjának, az öreg molnárnak az üzenete, melyben betegségére hivatkozva arra kéri fiát, látogassa meg a patakparti malmot.

Érdekes megfigyelni, hogy a Felméri-regények első „akváriumi” helyszínén időzve, a kisvárosi élettereket bemutatva, azoknak a legfontosabb hangulatai és életérzései összeférnek, szerves egységet alkotnak. – mindenki ismer mindenkit...

Az anarchista életfilozófia megtestesítője a Felméri-kvartett. Egy indulóritmusban megszólaltatott fura „himnuszban” adnak hangot a céltalanságot nyíltan vállaló tetterőnek:

„Kislány, kislány,
kislány, kislány,
cipőmáz, berkenye.
Hopszásszá, hehehe.”

Ezt az abszurd módon banális szózuhatagot egy alkalommal értelmezi is Kázmér, elmagyarázva, szerinte mi minden lappang ebben a kvartett önkifejezését jelentő „zenei tevékenységben”:

„Nem állítom, hogy nyitányunknak sok értelme vagy gazdagon bugyogó melódiája lett volna. A dolog inkább ellenkezőleg állott: az érzelmek bűbajos sutaságát és a lét sok fontoskodó hiábavalóságát igyekezett visszaadni.”

A fontoskodó hiábavalóságok ellenében megvalósított anarchisztikus csoportlét Gyulafehérvárhoz, a szerző szülővárosához kapcsolódik. A háború utáni válságos esztendőket mutatja be. Felméri Kázmér története 1923. május 23-án indul, olyan emberekkel a középpontban, akik háborús hadszínterekről tértek vissza otthonukba. Ezekhez a háború utáni időkhöz és ezekhez az emberekhez Karácsony már nem mulasztja el hozzáírni saját nemzedékének életérzését sem: az „elveszett generáció” keserű megnyilatkozásai ezek, a világháborús emlékek megidézése.

Felméri ennek megfelelően a vádakat vág a társadalom szemébe, a kifacsart citrom példázatos képével él nemzedékéről szólva:

„Néhányan gyanakodva kezdtek már nézegetni bennünket. Elfelejtették, hogy nem lehetünk olyan előírásos lelkek, mint ők. Túl könnyedek voltunk a számukra. Tízennyolc éves korukban kikerültek a harctérre, öleltek, öltek vegyesen, és láttak egy világot, egy felfordult világot, és nem tudtak már hasraesni elmúlt bálványok előtt - olvastam egyszer az újságban a korosztályunkról. Odaraktak minket egy gondolat lejtőjére, és hátulról belénk rúgtak, hogy nagyot guruljunk. S akkor alázatot és tiszteletet akarnak tőlünk. Mintha az sokat segítene rajtunk. Lám, ez a Fapofa csak elég alázatos volt, mégis itt áll kifacsarva és kidobva, mint egy rothadó citromhéj.” (63. old)

A Felméri-kvartett a társadalom szabályai ellen lázadó fiatalok csoportja, akik a humor és az irónia eszközeivel szegülnek szembe a merev normákkal.

A velük szembehelyezkedők sorában elsősorban a semmilyen tréfát sem ismerő tisztségviselők és gazdag vállalkozók vannak, akik úgy érzik, azért, mert hivatalt viselnek, komolykodóvá, megközelíthetetlené és rátartin fölényessé kell válniuk. Karácsony különböző rendű és rangú „fapofákból”, „karótnyeltekből” összeállított arcképcsarnoka így a kisszerűség és kicsinyesség mulatságosan gazdag tárházává fejlődik: Garabet, az irodaszolga, Sram úr, a könyvelő, Doktor Utriusque, az ügyvéd – a pinytőke elengedése), a Fedőcserép és Alagcsőművek "geometrikus lelkű" igazgatója és Dukics, a bankár egyaránt az élet napos oldalának ragyogásán foltot ejtő árnyékos jelenségek tehát, akikkel szemben Felmériék hite szerint fel kell lépni - s e fellépés a humor fegyvereivel élve lehet a leghatásosabb.

A Felméri-kvartett, amely a „fapofák” ellen harcba bocsátkozik, erős a támogatottsága. A vidám kompániát támogató nők száma figyelemre méltó, talán azért, mert az asszonyi szívekben több a megértés a könnyelmű „bajvívók” hősi, de kilátástalan küzdelme iránt. A banda jóakarói között így ott található Bogdáné, az anyáskodó lelkű háziasszony, Ridéliné, a férfifaló vendéglősné vagy Miss Mabel, az idegenbe szakadt angol nyelvtanár is - s valamennyien remekbe szabott, meleg színekkel ábrázolt jellemek

Felméri, aki a fehérvári „akváriumból” kilépve beteg apjához hazamegy a faluba.

Bár apját már csak holtában láthatja, a magány új helyzetében is megtalálja a helyét, és hamarosan ismét egy „akváriumban” érzi magát, amelyet állatok és növények népesítenek be.

Éberlein, a falusi doktor Goethe-sorokkal köszönti a molnár fiát: „Az orvos... kirepedt cigarettájával a halott tóra és a dermedt erdőre mutatott. - Ismeri Goethét?” Amikor Éberlein közli vele, hogy apja meghalt, Goethe egyik versét idézi, és a halálról elmélkedik: „Olcso kis faggyúgyertyák vagyunk.”

Felméri, aki a faluszéli malomban a természetbe kerül, egyre mélyebb értelmet talál abban, hogy éppen ide szólította őt a sors. A magány nem fenyegeti, hiszen azonnal megtalálja a helyét. Ha nem barangolja a környéket, akkor a napsütésben lustálkodik, szobrokat farag vagy szájharmonikázik, mindezt komoly elfoglaltságnak tekinti. Játszi sértettséggel utasítja el azt a vádat, miszerint ő naplopó lenne:

„Hogy semmit sem csinálok, el sem mozdulok a helyemről? Hát nem forgok egész nap a föld tengelye körül, és nem keringek a földdel együtt percenként sok ezer kilométeres sebességgel a nap körül? Ez semmi? És azt nem számítja, hogy naponként legalább egy órát harmonikázom?”

A történetstilánkokat, epizódokat néhány jelentős folyamat egyesíti összefüggő történetté, mint például a malom üzemeltetése és a szerelmi kapcsolatok (Ágnes és Dukics Anna). Felméri a malom öröklésekor nem is biztos abban, hogy meg akarja tartani a hirtelen rászakadt tulajdonát, de kisvártatva szívéhez nő apai öröksége, és harcba bocsátkozik érte. Szívósan állja a jegyző kellemetlenkedéseit, aki ki akarja őt túrni az otthonából, és e kicsinyes zaklatások során ráébred, mennyire testhezálló az erdő alján bonyolódó létezés.

A birtok ügyein kívül a szerelem is foglalkoztatja Felmérit, aki előbb Ágnessel, a vízimolnár lányával, majd Annával, Dukics bankigazgató lányával lép viszonyra. Mindkét kapcsolathoz a természet zsongása szolgál háttérrel, olyannyira, hogy Felméri az élet-orgia hatására szinte úgy érzi, párjaival együtt „beleolvad az éjszakába, a füvek és bogarak világába.” Ezt az érzést a kedveseivel folytatott beszélgetésekben is kifejezésre juttatja: Ágnessel való együttlétét a „rózsabogarak”, Annával való összekerülését pedig a „kopogóbogarak” enyelgéséhez hasonlítja.

„Kellemesen lépegettünk, ifjú békák halk cuppanása és öreg varangyok szerelmes baritonja között. A zombékban vidáman verdestek csonka szárnyukkal a fekete rucafiókák. Ágnes a szemembe nézett. Haja féloldalt a fülére hullott, ahogy minduntalan előrehajolt, hogy a szememet és számat láthassa. Eddig csak futólag kentük egymáshoz csőrünket, talán csak költői hagyományból, de ezen az estén sokáig ringtunk egymáshoz kapcsolódva a szájunkkal, fehér holdvilág mellett, beolvadva az éjszakába, a füvek és bogarak világába. Ágnes önfeledten szorongatta a derekamat. - Olyanok vagyunk, mint két párosodó rózsabogár - mondtam. - Tulajdonképpen fel kéne másznunk a hecsempecs-bokorra. Tenyerem az Ágnes lányos csípőjén pihent, szívem az ötödik és nyolcadik bordám között. Föl akartam nézni a csillagos égre, és a holdfénynél két ismerős árnyalakot láttam. Maszat volt és a kecske. Ott ácsorogtak a közelben, és türelmesen vártak rám. - Hej, Maszat, Kati, nem szégyellitek így kilesni az ember titkait?”

A természet és az ember viszonya a regényben

A természet és az ember közötti szimbiózis víziója nem csupán a „molnárfiú” szerelmi élményeiben jelenik meg. Felméri minden gondolatát az a felismerés hatja át, hogy ő is egyé vált az élővilág misztériumával. Ez az érzet szinte folyamatosan jelen van a regény szövegében, így a malom világának bemutatásában nincsenek szigorúan előrehaladó cselekmények, hanem inkább egymáshoz kapcsolódó epizódok sorozata található. Egy dolog azonban összeköti ezeket az epizódokat: a természettel való azonosulás és a biológiai alapú létezés varázsa. Az emberi létezés, így Felméri élete is, a természet örök körforgásának része.

Mikor Sram úrnak a Fedőcserép- és Alagcsőművek-ből való kirúgásakor így fogalmaz:

„Vagy azt hiszi, Sram úr, hogy a természet magát azért hozta létre, hogy telefirkálja ezeket a könyveket behajthatatlan követelésekkel és késedelmi kamatokkal? Vagy talán azt képzei, hogy a természet azért

formálta ilyen laposra a fülét, hogy tintaceruzát viseljen rajta? Nem - ráztam a fejem, mint egy keleti bölc, és éreztem, hogy lengeti a szél hosszú, őszbe csavarodott szakállamat -, nem, Sram úr, az embernek más dolga van itt a földön.”

Ágnes távozásakor, a nyári szerelmes időszak után, ősszel, ezt mondja: „Olyanok vagyunk, mint a rózsabogarak - foglaltam össze az eset tanulságait -, párosodtunk, megtettük, amit a természet előír, most aztán mehetünk mind a ketten az orrunk után.”

Felméri nemcsak a természettel, hanem az egész világegyetemmel is egynek érzi magát. Érzi a világ határtalanságát és saját lényének jelentéktelen parányiságát:

„Árvaszúnyog-raj füstölgött felettem, pipára gyújtottam. Szerettem ezt az elbágyadást. Nemcsak a hőség bágyasztott, az ég is, a tízezer méter magasan lebegő báránfelhő is, a kék univerzum, az arányok, a gondolatok, a kicsiségem. Amikor ezt a magasságot néztem, mindig valami elenyésző tizedestörtnek éreztem magam.”

Felméri nap iránti szeretete és örökös fényéhsége is megjelenik a műben: Gyulafehérvárott és egy magányosan álló, két falu közt árválkodó malomnál, Budapesten és Párizsban, a Maros, a Duna és a Szajna mentén. A malom gazdájának léte szoros kapcsolatban áll a növények létezésével. Az amatőr szobrász és műkedvelő molnár figurája lelkiileg egyfajta „növény-embert” rejt: „hősünk a »napos oldal« szerelmese, ahol ragyog a fény - a Fény, mely táplálja a növényeket.”

A napsütés és a fény iránt sóvárgó növényekkel is titokzatos rokonság köti össze Felmérit, aki például ősszel, amikor már ajándéknak számít minden napsugár, a bükkfa leveleivel összhangban, növényi „észjárás” szerint cselekszik - a malom falához simul:

„Ha rám sütött a nap, énekeltem... Sohasem mentem be mélyen a lucfenyő-erdőbe: a rőt homályban alig volt élet. Kísérteties gombákon kívül nem nőtt benne semmi. Fogyott a fény, és én ösztönszerűen a napsütötte malomfalhoz húzódtam. Így tettek a bükkfa levelei is. Nem akartak még lehullani, de mert napfény nélkül nem lett volna semmi keresnivalójuk a fán, felső lapjukkal szépen a fal felé fordultak, hogy legalább a malomfal fényét kaparinthassák meg.”

Felméri meggyőződése, hogy a mindenség, valamint az állat- és növényvilág „szimbiotikus” viszonyban áll az emberrel, nem csupán ösztönös sejtelmek nyomán alakul ki. Ezt a meggyőződését természettudományos érvekkel is alá tudja támasztani. Érvei egyik részét Éberlein könyveiből meríti, másrészt az orvos személyesen előadott fejtegetéseiből, amelyek szertartásos komolyságú együttléteik során hangzanak el:

„Az volt az álláspontja, hogy szoros életközösségben élünk bizonyos növényekkel és állatokkal, egymásra vagyunk utalva kölcsönösen, és egyszerre fogunk kipusztulni.”

Felméri életét a természet folyamatai alakítják. Az évszakok váltakozása, a természet téli tetszhalottá dermedése, tavasszal való újjáéledése, nyáron való zsongása és őszi hervadása mind megjelenik a lelkiállapotában is. A Napos oldal első részének második „akváriumi” helyszínén, a malom környékén egyfajta évszakregény bontakozik ki, amit a fejezetcímek is tükröznek: „Befutnak a nádirigók”, „Nyár”, „Fogy a fény”, „Lomha ködök jönnek a hegyekről”, „Csillogó cukorpor a háztetőn.” A regény minden fejezetében alapvetően fontos, hogy melyik évszakban játszódik.

Ez a malom körül kibontakozó mámoros ösztönvilág zárja tehát a Napos oldal „akváriumi” helyszíneinek sorát, a regény első részét.

A hős innen ugyanis a nagyvilág meghódítására indul, s egy időre elhagyja a biztonságot nyújtó „akváriumi” térségeket, a kisvárost, a malmot és annak környékét.

A regény első része, amely az „akváriumi” világban, vagyis a szülőföldjén játszódik, sokkal jobban sikerült, mint a második rész, amely Kázmér nagyvilági életéről szól. Ez gyakori jelenség az erdélyi regényekben: a

főhősök idegennek érzik magukat, ha távol kerülnek hazájuktól. Sem a hősök, sem az írók nem otthonosak, ha Erdélytől elszakadva kell létezniük.

Budapestre, majd Párizsba megy. A földrajzi különbségek értékbeli különbségeket is hordoznak. Felméri Kázmér története azt mutatja be, hogyan változik meg az ember, amikor elhagyja szülőföldjét, és megpróbál érvényesülni egy nagyvárosban. A regény második részének hangulata eltér az elsőétől. Míg az elején a főhős otthon érzi magát és biztos alapokon áll, a második részben a bizonytalan és a kiszolgáltatott.

Felméri karriert akar építeni, mert szerelmes Dukics Annába, aki biztatja őt. Ezért hagyja ott a családi malmot és a barátait, és Budapestre megy, ahol kiderül, hogy Anna végül nem vállalja a kapcsolatukat, így Kázmér magára marad. Párizsban próbál boldogulni, de sikertelen: művészként nem ér el nagy eredményeket. Majd Párizsból megint Pestre veti őt a sors szeszélye, ahol összetalálkozik az Annára megszólalásig hasonlító Ilonával, akit feleségül is vesz. Ám házassága tönkremegy. Ennek legfőbb oka, hogy Kázmér képtelen beleilleszkedi a felszínes, természetes ösztönöket elnyomó „áléletbe”. Ezt érzékelteti az Ilonával folytatott beszélgetése, amikor a kapcsolatuk már megromlott:

„Akkor röviden és dühösen gyomorállatnak nevezett, aki nem szégyellem magam ott a természet ölén is kizárólag a gyomromra gondolni. Közöltem vele, hogy a természet nem az az édeskés képeslap, amilyennek hiszi. A természet egy vég nélküli, mohó táplálkozás, minden diéta nélkül. A napsütésben két légy röpt a karjára, és én abban a helyzetben voltam, hogy tételemet például is igazolhattam. Felhívtam figyelmét a hím légyre, amely valami ehető nászajándékot hozott a nőtény légynek. A nőtény légy átvette az ajándékot, és amíg a hím mámoros teendőihez látott, ő a csókok hevéből nem zavartatva, jóízűen elfogyasztotta a nászajándékot.”

Kázmért az elhagyott közösség ereje rántja vissza... S visszatér az akváriumba, a kisvárosba, a falujába, az elhagyott malomba. Visszatérése nem megfutamodás, hanem hazatérés. A regény hőse a barátaihoz, társaihoz tér vissza, akik a humánus akarák megvalósítani csöppnyi társadalmukban.

Elhatározza, hogy elhagyja a várost, és visszatér vidékre. Magához veszi Kiskázmért, és együtt indulnak a pályaudvarra. A holdfény alatt, szerény csomagjaikkal, a hazatérő madarakhoz hasonlóan ők is útra kelnek, hogy újrakezdjék életüket ott, ahol a természet és az egyszerűség az igazi értékeket jelenti.

A Napos oldal második része tehát a hazatéréssel ér véget: Kázmér újra felkeresi a patak partján álló kicsiny gazdaságot, s mindazt, ami még megmaradt a malomból.

Végül a történet üzenete az, hogy az ember számára a szülőföld és a közössége meghatározó. A regény azt sugallja, hogy a siker és a nagyvilági élet nem feltétlenül jelent boldogságot, és hogy az igazi értékeket az otthonunkban és a természetben találhatjuk meg.

A Napos oldal fejezeteiben közvetlen, bizalmas hangnem uralkodik, ami abból fakad, hogy a történetet egyes szám első személyben elmeséli az elbeszélő. Ennek köszönhetően a főszereplő, Felméri Kázmér jelleme részletesen kibontakozik. Kázmér személyisége összetett: a felszínen könnyed és vidám, de belül komoly gondolatok és kételyek gyötrik. Néha még saját magát is vitázik:

„- Európában most megint bajok kezdenek lenni, kisöcsém - szólottam magamhoz rosszállóan -, munkanélküliség, fegyverkezés, és te itt lustálkods a vackodban, és a pipádat szurkálod. Mit szólnak majd hozzád azok a dühös folyóiratok, amelyek a nagy kortársi felelősséget trombitálják? Azt mondják, hogy az emberben több lélek lakik. Nyilván én is ilyen tömegszállás voltam, mert az eszmecserébe beledugta az orrát egy másik Kázmér is. Szemérmetlen, kötődő fickó volt, lesercintette Európát összes bajaival, nekem meg azt tanácsolta:

„Fiatalember, ülj csak nyugodtan a fenekeden. Ha Európának szüksége lesz rád, úgyis küld neked egy behívó cédulát. Az élet álom, s ennél fogva aludja ki magát az ember, ahogy csak tudja.”

Ez a belső vita megmutatja, hogy Kázmér két énje folyamatosan harcol egymással: egyik oldala felelősségteljes és komoly, a másik pedig gondtalan és könnyelmű. Az utóbbit mutatja a külvilág felé, elrejtve valódi érzéseit:

„Ha az érzéseimről beszéltem, mindig meghamisítottam őket. Takargattam őket, mint hiú asszony a púpját. Nem engedtem meg, hogy tapogassák. Alkoholos éjszakáim csak ritkán voltak, amikor cimboráknak és lotyóknak regél az ember és megmutatja, mint egy kifordított kabátot, belső szakadásait s foltjait.”

Mindez azt mutatja, hogy Kázmér vidámsága valójában védekezés:

„Mókáim csak vastag pokrócok voltak, amik fázékony valóságaimat óvták a meghűléstől.”

A történet során egyetlen ember, Ilona, Kázmér volt felesége az, aki igazán átlát rajta, és pontosan megfogalmazza ellentmondásos személyiségét:

„Maga olyan lezser... olyan könnyedén veszi a dolgokat... nem akarom bántani, de olyan sok magában a nemtörődömség. Az életfilozófia. Eltréfálja a legkomolyabb dolgokat is. Elvei vannak. Semmit sem vesz komolyan... Pedig én tudom, Kázmér, hogy ez csak álarc. Maga is gyöngé, nagyon is gyöngé ember. Mindig fél, hogy megbántják, mindig védekezik. Ami másnak fáj, az magának is éppúgy fáj.”

A regény különlegessége, hogy nemcsak Kázmér, a főhős, hanem a történetet elmesélő Kázmér, az elbeszélő is fontos szereplő. A múlt eseményeit visszaidéző narrátor néha közvetlenül megszólítja az olvasót, például amikor egy romantikus jelenetet mesél el:

„Jó érzésű lány volt, meg kell adni, betartotta az előírt sorrendet, egy kicsit húzódott... aztán mégiscsak engedett a májusvégi est parancsának, a csobogó víznek, a felkelő csillagoknak és a titokzatos hatalmú belső mirigyeknek, amelyek az ember testi sorsát kormányozzák. Engedett a sokféle parancsnak, és leheveredtünk a közeli holt árok bársonyos fűvére, a bodzabokrok mögé.
(- Hé, világosító - szólalsz meg tisztelt olvasó -, a holdat elfelejtette. Jobb kézzel, oda a parti füzes mellé kérünk még egy adag holdvilágot!... Nyugalom, tisztelt olvasó! A hold már ott van, csak azt a kis felhőrongyot kell leszedni róla.)”

Összességében a regény azt is bemutatja, hogyan küzd Felméri Kázmér saját ellentmondásaival. Egyszerre próbál könnyed és felelőtlen maradni, miközben mély érzéseit elrejt a világ elől. A történetet elmesélő narrátor pedig idővel egyre bölcsebben értékeli a múltját, miközben az olvasót is bevonja ebbe a folyamatba.

ZÁRLAT

Vannak alkotások, amelyekről azt lehet hinni, eleve azért jöttek a világra, hogy idővel legendássá váljanak. A Felméri Kázmér alakját magukba fogadó Karácsony-regények is ilyen írói teljesítmények.

A patakparti malom körül szétágazódó megkapó cselekményszálak sikere persze nem a véletlen műve. Karácsony a távolba szakadó, majd visszatérő malomörökös alakjában olyan személyiségre talált rá, amelynek ábrázolása közben összes alkotó energiáját felszabadíthatta, s írói képességeinek legjavát nyújthatta. A szerző maga is tudatában volt annak, hogy Felméri szerencsés csillagzat alatt született, hisz egy nyilatkozatában arról beszélt, e hősének megírásakor maradtak meg leginkább az eredeti belső késztetései:

„Az író éteri lény, nagyon sok elpárolog belőle, mire fűzve, vagy vászonkötésben könyvpiacra kerül. Az írói vágyak illó olajak. Boldog az az író, aki vágyainak egy szerény hányadát meg tudta valósítani. Elképzeléseim, mondanivalóim leghűbben talán a »Napos oldal« című regényemben láttak napvilágot.”

I. Szerzői háttér, életrajz – a regény értéséhez szükséges kontextus – de ezt csak nagyon röviden! – főleg a magyarsághoz és a zsidósághoz való tartozás miatti kirekesztettség, valamint az I. VH-s élmények a fontos!

1) Család, gyermekkor, tanulmányok

- **Születés:** 1888. szept. 7., Gyulafehérvár; születési név: **Klärmann Bernát**. Apja: **Klärmann József**, kiváló, de „élhetetlen” szabómester;
- **Anyai ellentét:** józan, rendteremtő, fáradt küzdelem a hitelek ellen; a családi háttér kettős mintát ad (művészi szertelenség vs. fegyelem).

2) Vándorévek, hivatás, újságírás

- **I. világháború:** frontszolgálat; a tapasztalatok lenyomata ott van az életérzésben (elveszett generáció motívumai).
- **Jogi tanulmányok**, majd **ügyvédi** pálya; közben **újságírás** (Gyulafehérvári Hírlap). Kezdetől outsider-pozíció: egyszerre „binnen” és „kívül” az intézményrendszereken.

3) Kolozsvár, kettős kisebbség, outsider-attitűd

- Erdélyben „kettős kisebbség”: a **román többség** szemében **magyar**, a **magyar kisebbség** szemében **zsidó** – folyamatos látens fenyegetettség. Ez a kívülállás léthelyzete összeeseng **Felméri Kázmér** regénybéli alkatával.
- Szakmai és irodalmi **visszahúzó**, de rangos jelenlét. Tudatosan kerüli a „szereplést”.

4) A zsidótörvények és a végső megpróbáltatás

- 1941: kénytelen **abbahagyni** az **ügyvédi** tevékenységet; egyre erősebb kiszolgáltatottság. 1940-es „rossz előérzet”: „a pesti könyvnapon az egyetlen zsidó voltam... mintha azt írta volna: az utolsó zsidó!”
- A főrabbi felhívására válasz: „**Nem vagyok zsidó író, hanem író vagyok, aki történetesen zsidó.**” Árnyalt álláspontja elutasítja a nacionalizmusok fekete-fehér logikáját.
- **Gettó, deportálás, Auschwitz:** reménytelenség, apátia; kéziratok sorsa is kérdés marad (Wass Albert jelenete a kerítésnél). Felesége és fia **nem élnek túl** (felesége 1944. júl. 9-én hal meg; fiát a nyilasok ölik meg munkaszolgálatban).
- Utolsó visszaemlékezés: „**Készülök megírni az Árnyékos oldalt.**” – tragikusan beteljesületlen önreflexió. A recepcióban hangsúlyos a paradoxon: a „**legnemesebb emberség**” hirdetője a „**legembertelenebb kegyetlenség**” áldozata.

Miért kell ez az életrajz a regényhez? Mert a *Napos oldal* derűje mögött ez a sérülékeny, mégis makacsul **humanista** látásmód áll; az „elveszett generáció” fáradtsága és a **kívülálló** lét tapasztalata formálja Felmeri alakját is.

II. A mű helye, ars poetica – a „napos oldal” mint látásmód

- A regény a **harmincas évek Erdélyében** játszódik; Felmeri Kázmér Karácsony Benő alteregójának tekinthető. A szerző stílusát a humor, a groteszk, a satíra és egy finom, empatikus humanizmus keveréke adja. A „napos oldal” **nem naiv optimizmus**, hanem **szemlélet**: szenvedés és nélkülözés közepette is derűt találni (pl. „*pulizskadarab*” játékossága mint ironikus „napos oldal”).

Programidézet: „**Oka van... a növények figyelnek... megelőzik a fák lombosodását...**” – biocentrikus, **természetfilozófiai** ars poetica: organikus létezés, együttélés, alkalmazkodás.

A cím értelmezése

1. **Konkrét jelentés**
 - o Malom egyik oldala, ahová besüt a nap.
2. **Átvitt értelem**
 - o Az élet „naposabbik” oldala: optimista szemléletmód
3. **Ironikus értelmezés**
 - o Főhős kilátástalan, szegény, magányos helyzetekben is megtalálja a „napos oldalt”.
 - o Példa: játék egy kemény puliszkadarabbal.
 - o Nélkülözés, megaláztatás ellenére humorral és szeretettel éli meg az életet.
 - o A „napos oldal” nem a körülményektől, hanem a szemlélettől függ

III. Cselekmény – két nagy egység

A) I. rész – „Akváriumi” világ: kisváros → malom (hazatérés az apai hívásra)

1. **Kisvárosi „akvárium”**
 - o Felméri a **Fedőcserép- és Alagcsőművek** hivatalnoka; körülötte a kvartett: **Tömzsi** (mesélős, nagyotmondó), **Feketics/Fapofa** (orosz hadifogság, légyfogdosás), **Lólabú Bodza** (elbocsátott mozihegedűs, Miss Mabel rajongója). A „kvartett” életformája a munkanélküliség és **szegénység** szélére sodródik.
 - o **Balhé**: a **leghorn kakas** esete → **kirúgások** → teljes anyagi lejtő. A közeg őket „pofátlan naplopóknak” tartja; ön jellemzésük ironikus, önreflexív (a „kislány–cipőmáz–berkenye” *himnusz* a lét „fontoskodó hiábavalóságát” gúnyolja).
 - o **Fellépés a „fapofák” ellen**: Garabet (irodaszolga), **Sram úr** (könyvelő), **Doktor Utriusque**, a cég „geometrikus lelkű” igazgatója, **Dukics** bankár – a kicsinyesség és hatalmaskodás arcképcsarnoka. A kvartett fegyvere: **humor**.
2. **Létfenntartási kísérlet – fűrésztársaság (tragikomikus)**
 - o **Ridéliné** (vendéglősné) „támogatása” árán sikerül **fűrészgépet** szerezni – Felméri szó szerint „**áldozatot hoz**” (szexuális értelemben) a banda éhhalálának elkerülésére. A csapat **favágásba** fog, de a vállalkozás hosszabb távon **kudarcc**.
 - o Felméri a nők kedvence, akik így vagy úgy, de segítik: Miss Mabel, Dukics Anna, Patyipak-lány, Ridéliné...
3. **Apai üzenet – hazahívás a malomba**
 - o Az **öreg molnár** beteg; Felmérihez eljut az üzenet → elindul, de **már csak holtan látja**. A hangütés itt fordul: a kisvárosi csíny-mozgatott epikából a **természetközeli, meditatív** epikába lépünk.
4. **Malom–erdő–évszakok: biológiai-egzisztenciális beágyazódás**
 - o Új „akvárium”: **állatok, növények, Maszat és a kecske**; **Éberlein** falusi doktor (Goethe-idézetekkel fogadja a „molnár fiát”; olcsó faggyúgyertyák metaforája a halálról). Felméri **harmonikázik**, fát farag, beáll a **természet körébe**.
 - o **Szimbiotikus világkép**: az ember és élővilág egysége (Éberlein tétele: „szoros életközösségben élünk... együtt pusztulunk ki”). A **fejezetcímek** is **évszakregény**-szerű ritmust adnak: „*Befutnak a nádirigók*”, „*Nyár*”, „*Fogy a fény*”, „*Lomha ködök...*”, „*Csillogó cukorpor...*”.
 - o **Napszerelem**: Felméri „növényemberként” a **napos falhoz húzódik**; a **bükklevelek** gesztusa mint minta. A „napos oldal” itt konkrétan is **fény-éhség**.
5. **Konfliktusok és viszonyok a malomnál**
 - o **Jegyző** packázásai, **tulajdon** körüli kicsinyességek – Felméri harcol a helyéért.
 - o **Szerelmek**: **Ágnes** (vízimolnár lánya) – „**rózsabogarak**” képe; **Dukics Anna** – „**kopogóbogarak**”. A szerelmek „természetbe írtsága” közös: a **füvek–bogarak** világába olvadó szerelmi jelenetek.

Rész-zárás: a malomvilág **csúcsteljesítménye** a regénynek – „jobban sikerült” ez a rész, mint a „nagyvilág” epizódjai; az első rész az **otthonosság** és **organikus lét** poézise.

B) II. rész – „Akváriumon kívül”: Budapest → Párizs → visszatérés

1. Eltávolodás az otthontól

- Felméri **Budapestre**, majd **Párizsba** megy: részben **Dukics Anna** miatti ambíció, részben önigazolás-keresés. A nagyvárosi tér **idegenség**-érzete hangsúlyos (az erdélyi regényekben tipikus).

2. Sikertelen integráció – szerelemkudarc és rossz házasság

- **Anna** végül **nem vállalja** Felmérit.
- Felméri **Ilonával** házasodik (Annára megtévesztésig hasonlít), a kapcsolat **széthullik**: a nagyvárosi „**álélet**”, a természetellenesség, a felszínesség taszítja. A „légy” példázat: a természet **nyers** törvényei szemben a polgári díszletekkel.

3. Identitásküzdelem és belső dialógusok

- Felmérinél gyakori az **önmegszólítás**, „két Kázmér” vitája (felelősség vs. nemtörődöm életfilozófia). A „**behívó cédula**”-példa (ha Európának szüksége lesz rád, úgyis szól) – fanyar, generációs ironia.

4. Hazatérés

- **Kiskázmér** (a gyermek) kézen fogása; vissza az **otthon** (malom) felé: **nem megfutamodás**, hanem **hazatérés**, közösséghez, természethez fordulás.

A fő üzenet: a siker és „nagyvilág” nem automatikus boldogság; a **természet közelsége**, a **közösség**, **emberség** értéke a „napos oldal” – szemlélet, nem helyzet.

IV. Szerkezet és elbeszélésmód

1) Kétpólusú térszerkezet: „akvárium” világa ↔ „akváriumon kívül” világ

- **Kisváros** (kvartett, fapofák, Ridéliné, Dukics) → **Malom–erdő–évszakok** (Éberlein, Ágnes, Maszat, kecske) → **Budapest/Párizs** (Ilona, „álélet”) → **vissza a malomhoz**. Az epizódok **mozaikszerűen** kapcsolódnak, a cselekmény gerince az **élethelyzetek** változó fénytörése.

2) Epizódok laza egymásutánja

- **a természet rendje alkotja az epizódok fonalát**

A fejezetcímek közvetlen utalást tartalmaznak az évszakokra és a természeti állapotokra, amelyek mentén a történet előrehalad.

Tavasza – Befutnak a nádirigók; **Nyár** – Nyár ; **Ősz** – *Fogy a fény. Veronka mosónő szeretne lenni ;*

Tél – *Lomha ködök jönnek a hegyekről, Csillogó cukorpor a háztetőn, vattafüst a kéményben ;*

3) Elbeszélői nézőpont, hang

- **E/1.** narrátor (Felméri), **önreflexív**, **ironikus**, **humoros**; a gondolatcommentárok néha fontosabbak, mint az események (belső vitázó monológok).

4) Szereplők

- **Felméri Kázmér** – bohém, kreatív, humanista; „növényember”, fényéhes, a természetbe kapcsolódó szemlélettel. Gyarló, önironikus, de mélyen érző – az író alteregója
- **Kvartett: Tömzsi** (mesélő nagyvonalúság), **Feketics/Fapofa** (hadifogság, alázat–citromhéj-hasonlat), **Lólabú Bodza** (zavarba jövő muzsikusz).
- **Ridéliné** – erős, rámenős vendéglősné; a „fűrészes” epizód kulcsszereplője.
- **Fapofák** (ellenoldal): **Garabet**, **Sram úr**, **Doktor Utriusque**, a cég **igazgatója**, **Dukics** – kicsinyesség, hatalmaskodás, bürokrata logika.
- **Éberlein doktor** – „természetfilozófiai” partner, Goethe-idézetek, közös gondolkodás az élővilág szimbiózisáról.

- **Ágnes** – a vízimolnár lánya; „rózsabogár”-szerelmi látomás. **Dukics Anna** – a vágyott társ „kopogóbogár”-könnyedséggel. **Ilona** – a nagyvárosi házasság csődjének tükre.

V. Témák és motívumok – mindegyikhez konkrét regénybeli példa

1. „Elvesztett generáció” – háború utáni kiégés

Felméri a kortárs nemzedék alázat-kifacsarás tapasztalatát mondja ki (**Fapofa mint „citromhéj”**).

2. Kívülállás / kisebbségi lét tapasztalata (átvitt értelemben)

- Felméri se „polgári mintapolgár”, se karrierista: a kisvárosi „akvárium” és a nagyvárosi közeg is idegen; a **humor** a túlélés eszköze. (Lásd fapofák ellen vívott „harc”.)

3. Természet–ember szimbiózis, biocentrikus látásmód

- **Éberlein** tétele: „szoros életközösség... együtt pusztulunk ki”; **évszakfejezetek**; **napsütés–bükklevelek**; **növényember**-motívumok.

4. Humor, groteszk, ironia

- **Leghorn kakas**-ügy, **fűrészársaság**–Ridéliné, „**himnusz**” (kislány–cipómáz–berkenye); a **fapofák** karikatúrája; a **légy** példája Ilonának.

5. Szerelem és „természetbe írt” erotika

- **Ágnes**: „**rózsabogarak**” (együttmozgás a füvek–bogarak világában); **Anna**: „**kopogóbogarak**” – a testi szerelem a természet ritmusába tagolódik.

6. Közösség vs. kicsinyesség (a fapofák: a bürokrácia, a hatalmaskodás emberei)

- **Sram**, **Garabet**, **Dukics**, **jegyző** – a malom körüli packázások; a kvartett **humorral** „védekezik”.

7. Szegénység, létbizonytalanság

- Kvartett **éhsége**, **állásvesztés**, reménytelen **vállalkozás**; Felméri „áldozathozatala” Ridélinénél – tragikomikus árnyalatok.

8. Művészet és játék, alkotás–bohémóság

- Faragás, **harmonika**, „szobrászkodás”; **Miss Mabel** nyelvtanárnő körüli *bohém* jelenetek; művészet mint „napfény-gyűjtés”.

9. A „Napos oldal” többértelműsége

- **Konkrét**: a malom **napos** fala. **Átvitt**: derű a nélkülözésben is (pl. **puliszkadarab**). **Ironikus**: derű **ellenfényben**, groteszk helyzetek között.

10. Zárlati hang – kijózanító keserűség

- „**Baj van még velünk... furulya hamissága... víz fullasztó mélysége**” – az életre szóló leckét a regény végén kapjuk: a *napos oldal* nem önáltatás, hanem *józanág és humor*, mely felismeri a „hamis furulyát”.

VI. Prózapoeitikai sajátosságok

- **E/1. narráció**, élőbeszédszerűség, **anekdotikusság**, csattanókkal működő **epizódok**.
- **Metaforika** (növény–ember megfelelések), **természetleírások** lírai fénye; ugyanakkor **szatirikus** portrék a hivatal- és tökevédőkről.
- **Belső dialógus** (a két „Kázmér”): a felelősség és a hetyke életfilozófia állandó vitája.

VII. Összegzés – üzenet és jelentőség

- A *Napos oldal* **nem idill**: a derű **küzdelmes** opció a kiégés, kicsinyesség, kiszolgáltatottság ellenében.
- A regény **legjobb megírt** része a **malom–természet**, a biocentrikus ars poetica;
- a „nagyvilág” pedig **negatív tükör**: elidegenedés, álarcok, „álélet”.

- A szerző **tragikus sorsa** (gettó, deportálás, család pusztulása) háttéréből nézve a „napos oldal” **erkölcsi tartás**: emberség, humor, mérték, természetbe ágyazott józanság – anélkül, hogy becsuknánk a szemünket a „furulya hamissága” előtt.
- **„Elképzeléseim, mondanivalóim leghűbben talán a »Napos oldal« című regényemben láttak napvilágot.”**